

הרב ישי בוכרים שליט"א

איסור בל תוסיף

"אין אוגדין את הלולב אלא במינו, דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר אפילו בחוט במשיחה. אמר רבי מאיר, מעשה באנשי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגמוניות של זהב. אמרו לו במינו היו אוגדין אותו מלמטה" (משנה, סוכה לו, ב). ובגמ', אמר רבא שלשית ר' יהודה שיש לאגוד הלולב דווקא במינו, הרי זה "אפילו בסיב, אפי' בעקרא דדיקלא".

ובהמשך הסביר רבא "מ"ט דר' יהודה קסבר לולב צריך אגד, ואי מייתי מינא אחרינא, הוה חמישה מיני". טעמו של ר' יהודה המצריך אגד דווקא במינו, מוסבר לפי שיטתו, שיש צורך באגד, והאגד, מעכב מצות נטילת לולב. ע"כ אם מוסיף מין אחר, הרי זה חמישה מינים, ולא ארבעה כמפורש בתורה, ועובר בזה על איסור בל תוסיף, ומשום כך יש לאוגדו דווקא במינו.¹

ולפי זה, ר"מ שסובר שאפשר לאוגדן אף בחוט או במשיחה (שאינו במינו) סובר כך, משום ששיטתו כדעת חכמים, החולקים על ר' יהודה, וסבורים שאין האגד מעכב, אלא מצווה בעלמא משום נוי,² ע"כ, אף אם אגד במין אחר, אין זה חמישה מינים, שהאגד אינו מן המנין.³

כאמור, במשנה, הביא ר' מאיר ראייה לשיטתו ממעשה שהיו עושים אנשי ירושלים שהיו אוגדים לולביהן בגימוניות של זהב. והשיבו לו שבמינו היו אוגדים אותו מלמטה. ותשובה זו צ"ע, מה בכך שהיו אוגדין אותו מלמטה במינו, והרי פרט לכך היו מוסיפים אגד בגימוניות של זהב, ומדוע לא עברו בזה על איסור בל תוסיף. ונראה שמכח קושי זה

¹ דעת ר' יהודה המצריך אגד, מנומקת בברייתא, הובאה בגמרא (דף יא, ב) וחזרה ונשנית (בדף לג, א): "דתניא – לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר, ר' יהודה אומר אגוד כשר, שאינו אגוד פסול, מ"ט דר' יהודה, יליף לקיחה – לקיחה מאגודת אגוד, כתיב התם – ולקחתם מאגודת אגוד, וכתוב הכא – ולקחתם לכם ביום הראשון, מה להלן באגודה, אף כאן נמי באגודה. ורבנן, לקיחה מלקיחה לא ילפינן".

² הגמ' (דף יא, ב ובדף לג, א) שואלת: "כמאן אזלא הא דתניא לולב מצווה לאגדו ואם לא אגדו כשר, אי ר' יהודה כי לא אגדו אמאי כשר, אי רבנן אמאי מצווה. לעולם, רבנן היא, ומשום שנאמר – 'זה קלי ואנוהו', התנאה לפנינו במצוות". א"כ לרבנן שר"מ סבור כמותם, אף שאגד אינו מעכב ויש צורך באגד למצווה בעלמה משום נוי הלולב.

³ יעויין בתוס' (דף לא, ב ד"ה "הואיל") שמסביר מח' ר' יהודה ורבנן בענין מצות אגד, וכיצד מתקשר הדבר לענין איסור בל תוסיף.

כתבו רש"י ורע"ב שכיוון שהאגד לא נעשה למצות עשה, אלא לנוי בעלמא אין כאן בל תוסיף (עפ"י התוי"ט).

הרא"ש הרחיב תירוץ זה, וכתב: "ר' יהודה לטעמיה, דאמר לולב צריך אגד, וכי אגיד להו במינא אחרינא, הוה להו ה' מינים, אבל לאחר שנעשה בו אגד של חובה, אם הוסיף אגד אחר לנוי, ליכא בל תוסיף⁴. ומינה נשמע לרבנן, דאם הוסיף מין אחר לנוי אפי' דרך גדילתו, אין בו משום בל תוסיף, כיוון דלא נתכווין אלא לנוי. ואע"ג דבזמנו לא בעי כוונה לבל תוסיף⁵, היינו בסתם, אבל אם כיוון לנוי אפי' דרך גדילתו, הוי כאגד יתירה לר' יהודה, וקימ"ל בהא כר"מ" (רא"ש סימן כד.).

בעניין זה, שכאשר מוסיף בחלקי המצווה בזמנו, עובר בבל תוסיף, אף אם לא כיוון לשם מצווה, יש להעיר על דברי הטור (סימן תרנ"א) שכתב: "ולא יפחות... ולא יוסיף מין אחר, אפי' אם לא יאגדנו עמהם, לא יאחזנו בידו מהם לשם מצות לולב, איכא בל תוסיף".

והקשה הב"י, שמשמע מדברי הטור שדווקא נתכוון לשם מצות לולב, איכא איסור בל תוסיף, אבל לא נתכוון, ליכא איסור, והרי בזמנו, לא בעי כוונה כדי לעבור על בל תוסיף (כך מבואר בסוגיא במסכת ר"ה כח, ב) והשאיר דבריו בצ"ע.

ובדרכי משה כתב להסביר דברי הב"י, שרצה לומר שאף לא כיוון לשם מצות לולב, איכא ביה בל תוסיף. עוד כתב שם הד"מ, שמשמע מדברי התוס' בפרק לולב הגזול (כוונתו לתוס' ד"ה "הואיל" דף לא, ב) שאינו עובר אלא כשלוקח מה שמוסיף דרך גדילתו, אבל אי לוקח שלא כדרך גדילתו לית ביה משום בל תוסיף, דהא מותר לאוגדו שלא במינו.

ובדרישה שם, הסביר דברי הד"מ: "שאע"ג ששאני האגד, שכיון שנקשר בו הוי קישוט וניאות הלולב, וכמו שכתב הטור בריש הסימן הנ"ל, יש לומר שזה אינו מועיל אלא שלא להיות חציצה, אבל שלא לעבור בבל תוסיף אינו מועיל ניאות, אם לא, דלא הוי דרך גדילתו".

⁴ יש לעיין בכוונת הרא"ש, האם התכווין שלשית ר' יהודה יש לאגוד הלולב ראשית כמצוותו, ורק אח"כ להוסיף לנוי, או שלא איכפת לן מה הקדים, התנאי העיקרי שיהא בנוסף לנוי, אגד כמצוותו. ובמאירי כתב: "ויש מפרשין מלמטה – תחת הגימוניות, ואין צורך בכך".

ובשפת אמת פירש כך מעצמו, והוסיף שדווקא במקרה זה אין איסור בל-תוסיף, משום שאגוד הוא כבר כהלכתו, והוי ב' אגדים זה על גב זה, אבל כאשר שני האגדים, האחד בתחתית הלולב והאחר בהמשכו, יש לומר מאי חזית דאזלת בתר התחתון, זיל בתר העליון, והוא האגד העיקרי. אבל כאשר הינם זה על גבי זה מסתבר יותר שהתחתון עיקרי. והמאירי כתב על פירוש זה, כאמור "ואין צורך בכך".

⁵ מה שכתב הרא"ש שבזמנו, אין צורך בכוונה למצווה, כדי לעבור בבל תוסיף כך מבואר במסכת ר"ה (דף כח, ב) שכדי לעבור בבל תוסיף, יש צורך להתכווין לצאת יד"ת, ומי שלא כיוון, אלא עשה המצווה סתם בלא כוונה, אף שהוסיף במעשה המצווה, לא עבר בבל תוסיף. אולם אם מיירי בזמן שיש לקיים המצווה, אף שלא התכוין, עובר בבל תוסיף. ומשום כך הקשה הרא"ש מדוע לר"מ כאשר הוסיף מין אחר, אינו עובר בבל תוסיף, והרי בזמנו אף בלא כוונה עובר הוא בבל תוסיף. ותירץ, שכיון שמתכוין לנוי, אינו עובר.

ולדברי הדרישה יש לומר, שלעבור בבל תוסיף זקוקים אנו לשני תנאים: א. שלא כדרך גדילתו. ב. עושה כן לנאותו ולא לתוספת. ומשום כך אף שאוגד לשם נוי בלבד, אין בזה די, ויעבור על בל תוסיף, אא"כ בנוסף לכך, אין זה דרך גדילתו. ודבריו צ"ע, הרי ברא"ש (המובא לעיל) מפורש שאפי' דרך גדילתו, אינו עובר בבל תוסיף, אם עשה כן לנוי.

האחרונים ניסו ליישב קושיית הב"י, על דברי הטור⁶. אך נראה, שהתירוץ המחוור ביותר, שהטור נתכוון לאפוקי אם נטל הלולב לצורך אחר, שבכה"ג חשיבא ככיוון שלא לצאת יד"ח, דבהכי אורחא דמילתא, שאם נטל הלולב, הרי שנטלו לשם מצווה, או לשם כוונה אחרת, ונטילה בסתם, לא שכיחא. וע"כ, מודה הוא לדברי הרא"ש שלא בענין בזמנו, כוונה למצווה, לעבור בבל תוסיף, אלא שנקט המקרה השכיח⁷. נשוב לדברי הרא"ש, יש להבין מה איכפת לן שכיון לנוי, הרי מוסיף הוא על מינים שאמרה תורה, וכיצד כוונתו לנוי, מפקיעה את איסור בל תוסיף.

אכן, רעק"א בתוספותיו על המשנה עמד על קושי זה, ופירש דברי הרא"ש, עפ"י מה שכתבו הראשונים בכמה מקומות (תוס' סוכה לט, א ד"ה "עובר", ר"ן ר"ה כח, א) שאף למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, זהו דווקא בסתם, אבל מתכוון שלא לצאת יד"ח, לכו"ע לא יצא. משום כך, כאשר נתכוון לנוי, הו' כאילו נתכוון בפירוש שלא לצאת יד"ח, ע"כ אינו עובר בבל תוסיף. וחיליה ידידה, מהסוגיא בר"ה שם מבואר שכדי לעבור בבל תוסיף, יש להוסיף חלק מחלקי המצווה בצורה כזו, שאם כך היתה המצווה, היה יוצא יד"ח. אך אם לא היה מקיים המצווה, גם על איסור בל תוסיף, אינו עובר. ולפי"ז, למ"ד מצוות צריכות כוונה, יש צורך בכוונה, ולמ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, עובר על בל תוסיף אף בלא כוונה. וע"כ, כאשר מתכוון בפירוש שלא לצאת יד"ח, אינו עובר בבל תוסיף שהרי אם מקיים המצווה בכה"ג, אינו יוצא יד"ח⁸.

ובהמשך, כתב שם רעק"א, שיסוד זה שכתב בשם הרא"ש, שנוי הוא במח' ראשונים. הר"ן (דף טז, ב בדפי הרי"ף, ד"ה "תניא ד' מינים") כתב בא"ד: "אלמא, כי אמרינן הכא אין מוסיפין עליהן, דווקא ממין אחר, אבל ממינן שפיר דמי. ולכ, לא תליא מילתא בין מינן ומין אחר, דהא מכשירין גימוניות של זהב אע"ג דמין אחר הוא, אלא בלנאותו תלי, דכיון דלרבנן דאמרי לולב אין צריך אגד, ליכא למיחש משום בל תוסיף אלא מדרבנן, כמו שכתבתי בחידושי, כל לנאותו לא גזרו. ולפיכך, כתב הרמב"ם ז"ל בפרק שביעי, מהלכות שופר וסוכה ולולב, שאם רצה להוסיף בהדס או בערבה, כדי שיהא אגודה גדולה

⁶ יעויין בב"ח שתירץ ג' תירוצים, ובט"ז ובמג"א על הלכה זו (סעיף יד), תירץ ג"כ באופן אחר.

⁷ יעויין בקרבן נתנאל, מה שהקשה על תירוץ כעין זה, אך כאמור, אעפ"כ נראה עיקר כתירוץ זה.

⁸ כעין דברים אלו (שכאשר מתכוון אדם באופן חיובי שלא לצאת יד"ח, אינו עובר בבל תוסיף) כתב גם במחצית השקל. הב"ח בסימן י' כתב שאם הוסיף ציצית על ציצית איכא בזה בל תוסיף, אף שבהוספה כיוון לבטל הראשונות משום שקימ"ל, לעבור בזמנו לא בעי כוונה. ובמחצית השקל שם סק"ח כתב: "גם בלא"ה לא הבנתי, ניהו דלא בעי כוונה לעבור, היינו מן הסתם, אבל אי מתכוון בפירוש שלא להוסיף, שגם בכה"ג עובר על בל תוסיף, זה לא שמענו". ויש לחלק.

מוסיף. ונוי מצווה הוא, אבל שאר המינין אין מוסיפין על מניינן, פירוש – משום שבהנהו ליכא נוי⁹.

מבואר בדברי הר"ן, שהסברא המוזכרת לעיל, שכל שעושה לנוי אין בזה משום בל תוסיף, מועילה אך ורק כאשר איסור בל תוסיף הינו מדרבנן, אך כאשר האיסור מדאורייתא, לא די בעושה לנוי. ובזה חולק על הרא"ש הסובר שאף כאשר האיסור מדאורייתא, אם עושה כן לנוי, מהני שלא לעבור על בל תוסיף.

ויש להעיר ב' הערות: א. הרי רעק"א ביאר בכוונת הרא"ש, שכאשר עושה לנוי הרי הוא כמתכוון שלא לצאת ידי"ח, ובביאור דין זה, הביא דברי הר"ן (ר"ה כח, א), שאף הסוברים שמצות אינן צריכות כוונה, כאשר ישנה כוונה בהיפך, לכו"ע, אינו יוצא ידי"ח. אי"כ קשה מדוע חולק הר"ן על סברת הרא"ש. יתירה מזו, הרי באיסור בל תוסיף מדרבנן, מודה הר"ן שכאשר מוסיף לטאותו אינו עובר על איסור זה, אי"כ מדוע באיסור דאורייתא חולק. ב. כיצד יסביר הר"ן אליבא דר' יהודה, שלדעתו איסור ההוספה הינו מדאורייתא, מה שהיו אוגדין בגימוניות של זהב, מעל האגד האגוד כהלכתו. וצ"ע.

עוד יש לעיין בעיקר דברי רעק"א, בהסבר שכתב אליבא דהרא"ש, כמו שנבאר. בספר "טורי אבן" פרק ג' דר"ה (כח, א) הביא שיטת התוס' והר"ן, הסוברים, שאף למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, במתכוון שלא לצאת ידי"ח, אינו יוצא. והקשה מהגמ' בעירובין (צה, א) שם נאמר שהמוצא שני זוגות תפילין בשוק בשבת, ומעונין להביאן לביתו, יש לו להניח זוג אחד ולהביאו, ואח"כ לחזור ולהביא זוג שני באותה דרך, והטעם לכך, שאם יניח שני הזוגות יחד, יעבור על בל תוסיף. והקשה ה"טורי אבן" מדוע לא יעצו לו שיתכוון שלא לצאת ידי"ח מצוות תפילין בהנחה זו, ולא יעבור על בל תוסיף, אף שלוקח שני הזוגות ביחד. ומשום קושיא זו, דחה דברי הראשונים הנ"ל, וסובר, שאף שהתכוון שלא לצאת ידי"ח, יצא, למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה.

ולענייננו, לענין בל תוסיף, יוצא שאף אם מתכוון שלא לצאת ידי"ח המצווה, עובר באיסור זה, להך מ"ד שמצוות אינן צריכות כוונה.

אמנם, יש מהראשונים שפקפקו על הדין הנ"ל, וסוברים שהעושה מעשה מצוה יוצא ידי"ח בע"כ, כך למשל סובר הריטב"א, אלא שלא כתב כך משום קושיית ה"טורי אבן". אך נראה שרוב הפוסקים פסקו כשיטת התוס' והר"ן אף להקל. הנה הרמ"א בהלכות תפילין פוסק שהמניחים שני זוגות, האחד כשיטת רש"י והאחר כשיטת ר"ת, יש להם

⁹ ישנה מח' ראשונים בביאור סתירה בין הסוגיא בסוכה (לא, א): "ארבעת מינים שבלולב" וכו', שם מבואר, שכיון ששולב אינו צריך אגד, הרי בהוספת מין ישנו בל תוסיף, אף למ"ד לולב אינו צריך אגד, לא אמרינן האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. ובסנהדרין (פת, ב) בענין זקן ממרה נתהפכו הדברים, ולדעת האומר לולב אי"צ אגד, אינו פוסל בתוספת להיות עליה זקן ממרה בהוראתו, ומטעם דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. ותירצו הראשונים במסי' דרכים, ודעת הר"ן נראה שמפרש הגמ' בסנהדרין כפשוטא, דליכא בל תוסיף כלל מדאורייתא, ומה שמשמע בסוגיא בסוכה, שיש בל תוסיף, זהו מדרבנן בעלמא.

להקפיד להתכוון שלא לצאת יד"ח במה שאינו עיקר¹⁰ וישנן ראיות לרוב שכך פסקו הלכה למעשה, רוב הפוסקים.

ובעניין קושיית ה"טורי אבן" "נתנבאו" מספר אחרונים תירוץ דומה בלשון שונה. בקובץ שיעורים (ח"ב סימן לג) תירץ שיש לחלק בין מ"ד מצוות צריכות כוונה לבין מ"ד מצוות אינן צריכות כוונה. היינו, למ"ד מצוות צריכות כוונה, הכוונה הינה חלק בלתי נפרד ממעשה המצווה, ומצוה בלא כוונה היא רק חלק ממצווה, משא"כ למ"ד מצוות אינן צריכות, שלדעתו המצווה מוגדרת כמעשה מצווה אף בלא כוונה. על כן למ"ד מצוות צריכות כוונה כאשר עשה מעשה מצווה בלא כוונה, אינו מקיים המצווה, וה"ה שאינו עובר בבל תוסיף, בלא כוונה. אבל, למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה. המצווה מוגדרת כ"מעשה מצווה" אף בלא כוונה. וכאשר מתכוון שלא לצאת יד"ח, אמנם אינו יוצא יד"ח, אך אין זה חסרון במעשה המצווה. מעתה, מדויקים מאוד דברי התוס' (לט, א ד"ה "עובר): "דאע"ג דאמרינן בסוף ראוהו ב"ד דמצוות אינן צריכות כונה, מ"מ בעל כרחו לא נפיק". משמע מדבריהם שאין חוסר הכונה מהווה חיסרון במעשה המצווה, אלא שאינו יוצא יד"ח, במקרה שאינו מעוניין בכך.

משל למה הדבר דומה, לעושה מעשה קניין, ומתכוון שלא לקנות בו עתה אלא לאחר ל', הרי שאין בעובדה, שאינו מעונין לקנות בשעת מעשה הקניין, בכדי לפגוע בהגדרת המעשה כ"מעשה קניין", אלא שאינו קונה בשעה שאינו מעונין. כך בנידון דידן, למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, כאשר מכוון שלא לצאת יד"ח, אין בזה חסרון ב"מעשה המצווה", אלא שאינו יוצא יד"ח בעל כרחו. כך גם תירץ החזו"א (או"ח סימן כט) ועוד אחרונים.

ולפי הבנת רעק"א צ"ע, שהרי מהגמ' (עירובין צ"ה) גבי שני זוגות תפילין מוכח שעובר בבל תוסיף, אף אם מכוון שלא לצאת יד"ח, וכהוכחתו של בעל "טורי אבן", ויש לישב.

מעתה, לאחר דחיית דברי רעק"א בהסבר דברי הרא"ש, אפשר שיעבור בבל תוסיף אף אם מכוון שלא לצאת יד"ח, צריכים אנו לבאר את דברי הרא"ש, מה בכך שהאוגד בגימוניות של זהב מכוון לנוי הרי אעפ"כ אפשר שיעבור בבל תוסיף ומדוע סובר הרא"ש שבכה"ג אינו עובר בלאו זה.

הקשו התוס' במסכת ר"ה: "וא"ת, הא דאמר בפ"ק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב את השטן, והא עבר משום בל תוסיף. ועוד אמר בפרק בתרא שלוש תרועות נאמרו בר"ה, שנים מדברי תורה ואחת מדברי סופרים. ואיכא למאן דאמר ב' מדברי סופרים. והשתא עבר משום בל תוסיף, אע"ג דכבר עבר וכו'. וי"ל כדפרישית בפ"ק (דף טז) דלא שייך בל תוסיף בעשית המצווה שתי פעמים, וברכת כהנים נמי אפי' מברכים כמה פעמים לציבור אחד, אין זה בל תוסיף, אלא אם כן

¹⁰ אין זו שיטת המקובלים, ובראשם האר"י הקדוש, שס"ל שאלו ואלו דברי אלוקים חיים ויש שורש ובסיס לשתי השיטות, ע"כ יש להתכוון לצאת יד"ח בשני זוגות התפילין.

מוסיף ברכה אחת וכו', וכן אם נטל לולב כמה פעמים ביום וכו' אין זה בל תוסיף, אלא אם כן וכו' (ר"ה כח, ב תוד"ה "מנא").

הרשב"א בר"ה (דף טז, ב) הביא דברי התוס' הנ"ל וכתב: "והם (בעלי התוס') ז"ל טרחו להעמיד שיטה זו ולא עלתה יפה בידם. ומסתברא דלא קשה כלל, דלא אמרו התם, דאיכא משום בל תוסיף, אלא במה שהוא מוסיף מדעתו עצמו, כגון, כהן שהוסיף ברכה משלו, ואי נמי ישן בשמיני בסוכה במתכוון למצווה וכיוצא באלו. אבל במה שעמדו חכמים ותקנו לצורך, אין כאן בל תוסיף, דכבר אמרה תורה - "עפ"י התורה אשר יורוך". וכו'. והוא הדין בבל תגרע לצורך, כגון, יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, אע"ג דאמרה תורה תקעו, עמדו וגזרו שלא לתקוע" וכו'.

שיטת הרשב"א, אם כן, שאיסור בל תוסיף וכן איסור בל תגרע, נאמרו דווקא כאשר אדם מוסיף מדעתו, אבל במוסיף עפ"י חכמים, אינו עובר בבל תוסיף וכמן כן בבל תגרע, אם גורע עפ"י חכמים, אין בזה איסור כלל.

והקשה ה"טורי אבן" (דף כח) על דברי הרשב"א מס' קושיות עד אשר כתב שדברי הרשב"א קשים וע"כ דחויים הם. בתוך קושיותיו ב' קושיות חמורות:

א. הדין שאמרו חכמים שבר"ה שחל בשבת אין לתקוע בשופר, אין לו שייכות כלל לאיסור בל תגרע, שהרי איסור זה דווקא כאשר גורע חלק מחלקי המצווה כגון הגורע מד' פרשיות תפילין פרשיה אחת, אבל אם לא עשה המצווה כלל, אין זה בגדרי איסור בל תגרע. וראיה לדבר מכך שאין מלקים כל שלא מקיים אחת ממצוות עשה (למ"ד שלוקין גם על לאו שאין בו מעשה). ולדברי הרשב"א היה לו ללקות, שהרי פרט לכך שלא קיים מצות עשה, עבר על איסור לא תעשה, איסור בל תגרע.

ב. ראית הרשב"א מאיסור בל תגרע תמוהה ביותר, שהרי נאמר ביבמות (צ, ב) שיש כח לחכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, א"כ כמו שבכוחם לומר שאין לתקוע בשופר בר"ה שחל להיות בשבת, על אף שאנו מצווים בכך, כך יש בכחם לבטל איסור בל תגרע שזהו איסור בשב ואל תעשה, א"כ אין מכאן ראיה לענין איסור בל תוסיף שהוא איסור שהעובר עליו עובר בקום ועשה¹¹.

מכח קושיות אלו, דחה כאמור את תירוץ הרשב"א וקיים דברי התוס'.

בענין איסור בל תוסיף מצאנו מח' ראשונים, באיזה עניין עוברים על לאו זה. הרמב"ם (ה' ממרים ה"ט) כתב: "הואיל ויש לבית הדין לגזור ולאסור דבר המותר, ויעמוד איסורו לדורות. וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה... זה שהזהירה תורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, שלא להוסיף על דברי התורה ולגרוע מהן, ולקבוע הדבר לעולם בדבר שהוא מן התורה, בין בתורה שבכתב, בין בתורה שבע"פ. כיצד - הרי כתוב

¹¹ יעויין בקובץ הערות לר' אלחנן וסרמן (יבמות צ), שכתב שהכח שביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, אין זה דווקא שב וא"ת, אלא עיקר הדבר שביד חכמים כח לבטל מצוות עשה, ואין בידם לבטל מצוות לא תעשה. ואף שאותה מצווה עוברים עליה בשב ואל תעשה, אין ביד חכמים כח לעקרה, ולפ"ז, תירץ קושיית ה"טורי אבן" מהגמ' ביבמות. שאף שיש כח ביד חכמים לבטל מצות תקיעה בשופר, אין בכחם לבטל מצות לא תגרע.

בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו, מפי השמועה למדי שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב. בין בשר בהמה, בין בשר חיה, אבל בשר העוף מותר מן התורה. ואם יבא ביי"ד ויתיר בשר חיה בחלב ה"ז גורע. ואם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי, והוא אסור מן התורה ה"ז מוסיף. אבל אם אמר בשר העוף מותר מן התורה, ואנו נאסור אותו, ונודיע לעם שהוא גזירה שלא וכו' אין זה מיסיף אלא עושה סייג לתורה, וכן כל כיוצא בזה".

והראב"ד השיג על דבריו, וכתב: "א"א כל אלה ישא רוח, שכל דבר שגזרו עליו ואסרוהו לסייג ולמשמרת של תורה, אין בו משיכ לא תוסיף, אפילו קבעוהו לדורות ועשאוהו כשל תורה, וסמכוהו למקרא וכו'. ולא המצא איסור מוסיף אלא במצות עשה כגון לולב ותפילין וציצית, וכיוצא בהן בין לשעה בין לדורות, בין שקבעה בדבר תורה בין שלא קבעה".

א"כ, ישנה מחלוקת ראשונים בגדר איסור בל תוסיף, לדברי הראב"ד איסור בל תוסיף הינו כאשר מוסיף חלק בחלקי המצווה, פרשיה נוספת לתפילין, מין חמישי ללולב וכו', אבל אין איסור בל תוסיף בהוראת ביי"ד. ולשיטת הרמב"ם איסור זה כולל שני גדרים: א. איסור על היחיד שלא להוסיף בחלקי המצווה, וכדברי הראב"ד (כך כתב הרמב"ם בהלכות לולב ובהלכות תפילין). ב. איסור בל תוסיף בהוראת ביי"ד שלא להוסיף מצווה חדשה שלא נצטוו. הרמב"ן על התורה (דברים ד, ב) אף הוא מפרש שיש איסור להוסיף מצווה חדשה, וזהו חטאו של ירבעם בן נבט¹².

לפי זה, אפשר שזו כוונת הרשב"א, היינו ששאלתו היא כיצד יתכן שאנו תוקעים וחוזרים ותוקעים, הרי עוברים אנו על בל תוסיף, ותיירץ כיון שחכמים הם שהורו לנו לעשות כך, אין בזה בל תוסיף, אלא שעדיין קשה כיצד חכמים בעצמם הורו כך והרי יש איסור בל תוסיף אף בהוראת חכמים ואין לחדש מצוות שלא נצטוו (כשיטת הרמב"ם והרמב"ן). ותיירץ, שעשו כן לסייג ולמשמרת, שבכה"ג מותר.

א"כ, תורצו ממילא שתי קושיות ה"טורי אבן". הקושיה הראשונה (בענין אדם שאינו מקיים מצוות עשה, שיחשב כעובר על לאו - לא תגרע) מתורצת בפשיטות, שהרי כאשר חכמים מורים שאין לעשות מצווה מסוימת הרי זה בל תגרע בהוראה, ובאיסור זה אף מצווה שלימה אין לגרוע, ואין זה דומה לאדם פרטי שאינו מקיים מצווה מסוימת שאין הוא עובר בבל תגרע. שונה האיסור הפרטי מאיסור בל תוסיף בהוראה, הראשון הינו איסור להוסיף חלק בחלקי המצווה, לעומתו האיסור השני הינו אף להוסיף מצווה שלימה.

בענין שאלתו השניה של ה"טורי אבן" (מה בכך שעובר האדם על בל תגרע הרי עובר הוא אף על אי קיום מצוות עשה של תקיעה בשופר, ואעפ"כ מותר הדבר, משום שיש כח

¹² יעויין בספר אדרת אליהו לגר"א (פרשת ראה, פרק יג), שמבאר שזהו הטעם שציוותה התורה - פעמיים את האיסור בל תוסיף, בספר משנה תורה. האחת בפרשת ואתחנן והשניה בפרשת ראה. שלא כדרך התורה במשנה תורה לחזור על מצוות שנאמרו בשאר החומשים ולא לחזור על מצוות שנאמרו בחומש זה. שאיסור אחד איסור לאדם הפרטי והשני איסור לביי"ד להוסיף בהוראה.

לחכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, אי"כ הי"ה בעניין לאו של בל תגרע אף בזה יש כח לחכמים לעקור זאת בשב ועל תעשה). אף היא מתורצת עתה, שבנוגע לאדם התוקע בנוסף על מה שאמרת תורה נכון הדבר, אך קשה כיצד חכמים רשאים לעשות כן והרי גורעים הם, ואף עליהם יש איסור שלא לגרוע, ע"כ יש לתרץ כיוון שעושים כן לסייג אין עליהם איסור בל תגרע, מכיוון שכך מובן מדוע אין אנו תוקעים בר"ה שחל בשבת, שכך תקנו לנו חכמים, ודבר הנעשה עפ"י חכמים אין בו משום בל תוסיף.

לאחר בירור שיטת הרמב"ם והרמב"ן, ואולי אף שיטת הרשב"א, אפשר שכך סובר אף הרא"ש שהבאנו בריש דברינו. היינו, שאין כוונת הרא"ש לומר שכיוון שאוגד בגימוניות של זהב לנוי, אין הוא מתכוון לשם מצווה, או שמתכוון שלא לשם מצווה (רעק"א) אלא כוונתו, כיוון שעושה כן לנוי, ועושה כן עפ"י ציווי חז"ל / תורה¹³, אין בזה משום בל תוסיף, שאיסור זה נאמר אך ורק כאשר מוסיף מדעת עצמו.

ואפשר שיש לפרש פירוש שלישי בדברי הרא"ש, עפ"י המאירי (דף לא, ב) שכאשר נעשה האגד לנוי, ולא לעיקר המצווה, הו"ל האגד **טפל** ללולב, ואין הוא בא אלא לנאות את הלולב וע"כ אין לו שם עצמי של תוספת. ואפשר שזוהי כוונת רש"י והרע"ב. וכעין זה כתב הלבוש סימן תרנז שמה שמותר לאגוד הלולב שלא במינו, זהו משום "שהאגד אינו משום הנטילה אלא לנאות בו הלולב, ומינו, והוא בטל לגביהו".

¹³ מח' ראשונים (בב"ק ט, ב) בין הר"ח לרא"ש, אם נוי מצווה הינה מצווה דאורייתא או דרבנן.